

Плотніков О. В.,
кандидат юридичних наук,
помічник начальника відділу
правого супроводження претензійної роботи
та господарських операцій
управління претензійної роботи та контролю
Головного управління військової юстиції
(м. Київ, Україна)

ОБОВ'ЯЗОК ОЦІНКИ НОВИХ ВИДІВ ЗБРОЇ НА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ І СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Міжнародне гуманітарне право, що регулює поведінку держав в збройних конфліктах, встановлює обмеження озброєнь, засобів і методів ведення війни. Вже в ранніх документах, таких як Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, встановлюють, що “воюючі сторони не користуються необмеженим правом у виборі засобів завдання шкоди супротивнику” [1, ст. 22] [2, ст. 22]. Найновіша редакція цього положення міститься в статті 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (далі – Протокол I), відповідно до якої “у разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни, не є необмеженим” [3, ст. 35].

Виконанню цього положення слугують численні міжнародні договори щодо обмеження конкретних видів зброї, а також положення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), що закріплені в Конвенціях 1899 та 1907 років та Протоколі I про обмеження зброї. Однак, виникає питання про те, хто має слідувати за дотриманням цього положення. Першочергово цей обов'язок покладається на держави, що є, або потенційно можуть бути учасниками збройних конфліктів та стосується засобів ведення війни, що держава приймає на озброєння. Він конкретизується статтею 36 Протоколу I, відповідно до якої “при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни, Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони” [3, ст. 36].

Стаття 36 Протоколу I не визначає в який саме спосіб має здійснюватися оцінка озброєнь, засобів і методів ведення війни. Певні загальні настанови можна знайти в підготовленому Міжнародним комітетом Червоного Хреста Довіднику з правової оцінки нових видів зброї, засобів та методів ведення війни та заходів з імплементації статті 36 Додаткового протоколу [4], який містить рекомендації щодо обсягу оцінки, типів зброї, що підлягають оцінці, міжнародної договірної бази такої оцінки, організації процесу оцінки. Однак, цей Довідник не є

обов'язковим, і держави, в цілому, вільні в тому в який спосіб така оцінка повинна здійснюватися.

Судячи з даних, що наявні у відкритих джерелах, лише незначна кількість держав фактично запровадили в себе механізм оцінки озброєнь відповідно до статті 36 Протоколу I, а дані щодо організації такої оцінки почасти не є публічними. Такий підхід можна зрозуміти з урахуванням прагнення держав зберегти в таємниці свої підходи до озброєння власних збройних сил. Наприклад, Австралія ратифікувала Протокол I в 1991 році, запровадила механізм *ad hoc* оцінки озброєнь в 1994 році (при цьому, відомості щодо цього механізму не були опубліковані), розробила інструкцію з правової оцінки озброєнь в 2005 році [5], а опублікувала її поточну редакцію лише в квітні 2024 року [6]. Німеччина підготувала свою методичку оцінки озброєнь на відповідність статті 36 Протоколу I в 2016 році [7], однак вона не була опублікована в загальнодоступних джерелах. Обов'язок оцінки зброї за статтею 36 Протоколу I в загальних термінах описаний у французькому Довіднику з права військових операцій [8], однак відомості щодо конкретної процедури відсутні.

Існують відомості про розробку механізму правової оцінки озброєнь і в інших країнах, наприклад, в Нідерландах та Естонії, однак опис докладних процедур у відкритих джерелах відсутній. Прикметний в цьому сенсі досвід США, які не є стороною Протоколу I і не вважають себе пов'язаними його положеннями. Тим не менш, саме в цій країні розроблена, ймовірно, найдокладніша процедура правової оцінки озброєнь на предмет його відповідності нормам права збройних конфліктів [9]. При цьому, однак, американська інструкція не містить докладного опису механізму правової оцінки озброєнь.

Таким чином, можна констатувати усвідомлення рядом держав необхідності запровадження правової оцінки озброєнь за статтею 36 Протоколу I та здійснення ними зусиль в цьому напрямку. Водночас, ця сфера перебуває у процесі становлення, і неможна говорити про наявність єдиної практики щодо порядку, механізмів та організації такої оцінки. Це відкриває перед кожною державою, яка вважатиме за необхідне запровадити механізм оцінки озброєнь на відповідність статті 36 Протоколу I широкий простір для дій.

Незважаючи на повномасштабну збройну агресію проти себе, Україна прагне до повного дотримання всіх приписів міжнародного гуманітарного права, в тому числі, в питаннях застосування озброєнь. Завдання створення механізму їх оцінки виглядає особливо складним в світлі широкої номенклатури зброї, що застосовується, серед якої можна знайти радянські зразки, зброю виробництва незалежної України, іноземну зброю, поставлену в рамках міжнародної допомоги, а також численні засоби ведення війни, що розроблені на основі мирної продукції, найяскравішим прикладом чого є застосування у військових цілях дронів, розроблених в мирних цілях.

Робота зі створення відповідного механізму проводиться Міністерством оборони України у співробітництві з іноземними партнерами з 2024 року. Наявні відомості щодо розробки такого механізму наведені в Добровільному звіті у

сфері міжнародного гуманітарного права, що був виданий Міністерством оборони України в 2024 році [10]. Відповідно до Добровільного звіту можна встановити наступне.

Правове регулювання оцінки озброєнь ґрунтуватиметься на нормативно-правовому акті Міністерства оборони України, що інтегрує оцінку в процес закупівлі зброї та алгоритмі оцінки, який буде розроблений на підставі цього нормативно-правового акту. До оцінки буде залучена комісія експертів у складі представників юридичної служби, медичної служби, служби озброєння та фахівців в галузі екології.

Описаний в Добровільному звіті алгоритм оцінки зброї відповідає статті 36 Протоколу I, однак здійснюється у зворотному порядку. Процес починається з оцінювання заборон відповідно до будь-яких норм міжнародного права, що застосовуються до України, після чого переходить до обмежень, встановлених самим Протоколом, тобто заборони надмірних пошкоджень або надмірних страждань, заборони завдання широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Такий підхід пояснюється тим, що оцінка спочатку здійснюється в світлі договорів про заборону або обмеження озброєнь, що є чинними для України, та якими встановлюються прямі та недвозначні заборони щодо певних видів зброї. Такими договорами є, наприклад, Конвенція про деякі види звичайної зброї 1980 року [11] та протоколи до неї, наприклад Протокол щодо мін, мін-пасток та інших пристроїв [12] та Протокол щодо запалювальної зброї [13], а також Гаазькі конвенції 1899 та 1907 року, що встановлюють обмеження щодо отрутною зброї. Може йтися й про звичаєві норми, наприклад, про заборону куль, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі. Наступним етапом алгоритму оцінки озброєнь є оцінювання їхньої відповідності загальним принципам МГП, таким як принципи гуманності, розрізнення, пропорційності.

За результатами оцінки, комісія експертів зможе надавати висновки щодо заборони чи дозволу застосування певної зброї, конвенційних та звичаєвих обмежень такого застосування, а також рекомендації щодо дозволених способів застосування певної зброї.

Прикметно, що Міністерство оборони України вже здійснює оцінку певних видів зброї, що фактично відповідає вимогам статті 36 Протоколу I. Так, в 2024 році було здійснено оцінку протипіхотних вибухових пристроїв ПВП-50, ПВП-100 та ПВП-200, що представляють собою протипіхотні міни, спосіб застосування яких був модифікований таким чином, аби вони відповідали Оттавській конвенції про заборону протипіхотних мін [14]. Ця оцінка дозволила дійти висновку, що йдеться не про протипіхотні міни, що є забороненими для України Оттавською конвенцією, а про інші вибухові пристрої, чие застосування регулюється Протоколом про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв. Отже було зроблено висновок, що такі пристрої можуть бути прийняті на озброєння Збройних Сил України та застосовуватися з урахуванням встановлених для них обмежень.

Таким чином, Україна є однією з передових держав світу в розробці механізму оцінки озброєнь відповідно до статті 36 Протоколу I і єдиною державою в світі, що розробляє подібний механізм під час триваючого повномасштабного збройного конфлікту. Україною вивчається та враховується досвід інших держав, однак розроблюваний в нашій державі механізм може стати унікальним за характером оцінки озброєнь та за відкритістю його діяльності. Створення такого механізму вкотре демонструє відданість України нормам міжнародного гуманітарного права та принципам міжнародного права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899?activeTab=> (дата звернення: 13.01.2025).
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 13.12.2025).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.01.2025).
4. A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare. Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_09_02.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
5. White S. J. The Legal Review of Weapons, Means and Methods of Warfare. 2020. URL: <https://documents.unoda.org/wp-content/uploads/2020/10/Weapons-reviews-2020-Australia.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Australia's Guide to the Legal Review of New Weapons, Means or Methods of Warfare, 2024. URL: https://files.apils.org/au/240410_adf_guide_to_art_36_legal_review.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
7. Prüfung neuer Waffen, Mittel und Methoden der Kriegführung. Zentrale Dienstvorschrift. A-2146/1.
8. Manuel de droit des opérations militaires, 2022. URL: https://www.defense.gouv.fr/sites/default/files/sga/Manuel%20de%20droit%20des%20op%C3%A9rations%20militaires_%C3%A9dition%202022.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
9. Review of Legality of Weapons Under International Law. Army Regulation 27-53, 1979. URL: <https://irp.fas.org/doddir/army/ar27-53.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
10. Міністерство оборони України. Добровільний звіт у сфері міжнародного гуманітарного права, 2024. URL: [276](https://s3.eu-west-</div><div data-bbox=)

1.amazonaws.com/mod.gov.ua-statics-
bucket/Dobrovilnij_zvit_u_sferi_MGP_14_11_24_a99f628e0a.pdf?fbclid=IwY2xjaw
НОКа5leHRuA2FlbQIxMAABHe2eNjOOau2ysmpy6abItb672mqbwIuIjC4PxPocxr-
OS3aIH2jmwZfCSw_aem_b0qgoyLXASXm5lnTreA7gg (дата звернення:
13.12.2024).

11. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, 10.10.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 14.01.2025).

12. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол I з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибірккову дію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text (дата звернення: 14.01.2025).

13. Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III). Geneva, 10 October 1980. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/ccw-protocol-iii-1980> (дата звернення: 14.01.2025).

14. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата звернення: 14.01.2025).